

بررسی مفهوم معنویت در اندیشه امام خامنه‌ای داماد

محمدعلی مشایخی^۱

چکیده

معنویت از جمله عناصر ارزشمند، اثرگذار و سرنوشت‌ساز در زندگی انسان مسلمان و انقلابی است که در اندیشه حضرت آیت‌الله العظمی امام خامنه‌ای داماد مورد توجه قرار گرفته است. این تحقیق، تشریح و تبیین مفهوم معنویت در اندیشه امام خامنه‌ای داماد محور بحث خود قرار داده است. روش تحقیق توصیفی تحلیلی است. یافته‌های حاکی از آن است؛ معنویت در اندیشه امام خامنه‌ای داماد اتصال قلبی با خدا و نمود آن با برجسته‌سازی ارزش‌های معنوی در خود و جامعه تعریف شده است. بهشت، نور، چراغ، شعله، چشمه، گوهر، باران، شکوفه، بهار و... از جمله توصیفات زیبا و عمیقی است که ایشان درباره معنویت به کار برده است. دین، اسلام، ایمان، تقوا، اخلاق، عرفان، عدالت، سیاست، روح، وجدان، خودسازی، عقلانیت و... از جمله مفاهیم مرتبط با معنویت است. جهت‌دهندگی، هدایت‌گری، موفقیت، افتخار، عزت‌یابی، جلوگیری از لغزش و گمراهی و... از جمله اثرات و کارکردهای معنویت و ایمان، حج، نماز، قرآن، روزه، ایثار، ذکر، اخلاص، توکل، یاد مرگ و... از جمله عناصر معنویت‌ساز است. انبیاء الهی، بویژه حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم و جناب ابراهیم خلیل الرحمن علیه السلام، ائمه اطهار علیهم السلام، امام خمینی رهبر، و در میان زنان برجسته حضرت فاطمه زهرا علیها السلام و خدیجه کبری علیها السلام، جناب مریم عذراء علیها السلام، جناب آسیه علیها السلام و شهدای والامقام از جمله الگوهای معنوی هستند. دوری از گناه، انجام فرائض دینی، دعا، جوانی، شهدا، تذکر، توسل، خشوع، خانواده، برپایی مجالس اهل بیت علیهم السلام، خودسازی و... از جمله عوامل و زمینه‌های معنویت است که در اندیشه معظم له مورد توجه قرار گرفته است. این معنویت با مشخصه‌های ممتاز پیش‌گفته می‌تواند به عنوان یک نمونه اصیل و اسلامی از معنویت، مورد توجه و عنایت قرار گیرد.

واژگان کلیدی: اسلام، انقلاب اسلامی، معنویت، معنویت‌افزایی، امام خامنه‌ای داماد، شبه معنویت.

^۱. استادیار گروه معارف دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام؛

مقدمه

انقلاب رسول خدا حضرت محمد مصطفی (ص) با ابلاغ تعلیم تعالی بخش قرآن، آغاز شد؛ از آن زمان، انتظار می‌رفت که انسان‌های خداجو و حقیقت‌طلب، شیفته معارف حقه‌ی آن گردند. ایشان وجود خود را در اقیانوس حقایق و لطائف قرآن شستشو دادند و صورت و سیرتشان را با عطر ارزش‌های والای آن عجین ساختند.

در گذر روزگاران کسان فراوانی مرید و شیفته مکتب معنویت‌ساز اسلام شدند، چنانکه حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای (مدظله) از جمله مریدان معتقد و متعهد اسلامی و انقلابی این مکتب شد و از این اقیانوس بیکران آموخت و وجود خود را از انوار تابناک عناصر وجودی آن مزین نموده و خود را به اندیشمندی فهیم و عمیق در این مکتب مبدل نمود. ایشان ضمن اینکه توانسته با تسلط بر قواعد و ضوابط، درکی عمیق و دقیق از عناصر وجودی این مکتب حاصل نماید؛ هم خود الگوی عملی وارسته این مکتب شدند و هم موفق شدند به رهروان راه، منظومه فکری جامعی از اسلام عرضه دارد تا با عمل بر منابعی خوانشی صحیح از اسلام آن را در زندگی عینی و عملی خود به کار گیرند تا بدین ترتیب به اهداف عالیه اسلامی که همان سعادت حقیقی انسان است، دست یابند.

معنویت از جمله عناصر ارزشمند، اثرگذار و سرنوشت ساز در زندگی انسان مسلمان و انقلابی است که در اندیشه حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای (مدظله) مورد بررسی و تبیین قرار گرفته است. این تحقیق، تشریح و تبیین مفهوم معنویت در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله) را محور بحث خود قرار داده است تا ضمن فهم خوانش معظم‌له از معنویت، ابعاد و اضلاع وجودی این مسأله تشریح و معنویت مطلوب اسلام و انقلاب اسلامی را در پرتو این بررسی، از لسان یک اندیشمند اسلامی و انقلابی عرضه دارد و تمایز خود را از دیگر معنویت‌ها عیان و زمینه را برای زدایش پیرایه از معنویت و ارائه مدلی از معنویت اصیل را فراهم سازد.

بی تردید در وانفسای ظهور و بروز معنویت‌ها و شبه‌معنویت‌های متکثر و متنوع، فهم خوانش اسلامی و انقلابی از معنویت در دیدگاه اندیشمندی که با معارف اسلامی و استخراج حقایق و لطایف از قرآن، تبحر و آشنایی بسیار خوبی دارد اهمیت و ارزش معنویت‌شناسی در اندیشه ایشان، اهمیت مضاعف می‌یابد. نگارنده از روش توصیفی تحلیلی برای تشریح بحث خود بهره گرفته است.

• پیشینه‌شناسی تحقیق

قدمت حضور معنویت همزاد خلقت آدمی است. تاریخ زندگی بشر نشان می‌دهد معنویت زندگی انسان را تحت‌الشعاع قرار داده است. بحث و بررسی پیرامون معنویت (spirituality) سابقه بسیار طولانی دارد از کهن دوران به‌طور پراکنده در قالب یک گرایش فکری، احساسی و عاطفی، به‌صورت پراکنده ظهور یافته است. لیکن به‌طور مستقل و مدون و در قالب یک جریان آگاهانه و علمی و آکادمیک، از نیمه دوم قرن نوزدهم میلادی در اروپا، آمریکا و کانادا گسترش یافت. (امید، ۱۳۸۴: ۱۷۷-۱۹۶). در عرصه اسلامی آثار فراوانی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم به موضوع معنویت پرداخته‌اند و معنویت جزء لاینفک تعلیم الهی از حضرت آدم (ع) تا خاتم پیامبران حضرت محمد مصطفی (ص) بوده و هست. با این وصف با عنایت به تمرکز بررسی معنویت در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله) آثار انتشار یافته در این زمینه بسیار محدود است که در ذیل به بررسی آنها پرداخته می‌شود:

«اخلاق و معنویت از دیدگاه مقام معظم رهبری (علیه السلام)» (موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت)، در این کتاب سخنرانی‌های مقام معظم رهبری (علیه السلام) در ذیل شش فصل با عناوین ایمان، اسلام و معنویت، اخلاق، تقوا، اخلاص، ذکر و نماز، مناجات و استغفار تدوین شده است.

«معنویت از دیدگاه آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای (علیه السلام)» (احمد شاکرنژاد) نگارنده معتقد است آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای (علیه السلام) اصطلاح معنویت را براساس سنت اسلامی مفهوم‌سازی کرده است. ایشان براساس مطالعه در بیانات رهبری، نحوه ورود مطالعه مقام معظم رهبری (علیه السلام) به معنویت را مورد توجه قرار داده است و به مهم‌ترین مؤلفه معنویت در دیدگاه ایشان یعنی توأمانی معنویت با مادیت اشاره و کیفیت این توأمانی را مورد بررسی قرار داده است.

«تحلیل گونه‌های معنویت‌گرایی بر اساس بیانات آیت‌الله سید علی خامنه‌ای (علیه السلام)» (احمد شاکرنژاد)، نگارنده در این مقاله معتقد است برای دستیابی به معنویت مطلوب باید به مقایسه پرداخت و با اتخاذ چارچوب مفهومی فیلیپ شلدراک تلاش دارد گونه‌های معنویت و نیز گونه‌های مطلوب از دیدگاه ایشان را با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی، مشخص کند و در بررسی به چهارگونه تارکانه، عارفانه، کاربردی و انقلابی در بیانات ایشان دست یافته و مصداق گونه مرکزی را معنویت انقلابی دانسته است.

«کلان روندهای معنویت و اخلاق در گام دوم انقلاب اسلامی از منظر امام خامنه‌ای (علیه السلام)، عبدالحسین صفائی و دیگران»، نگارندگان با تمرکز بر ۱۳۹ سخنرانی امام خامنه‌ای (علیه السلام) از زمان صدور بیانیه گام دوم انقلاب تا دیماه ۱۴۰۰، کلان‌روندهای تربیت جوان مؤمن، انقلابی، گسترش و تقویت پیام شهدا، تقویت بنیه‌ی معنوی، افزایش جمعیت و گسترش سبک زندگی، ترویج، توسعه و گسترش فرهنگ کار جهادی، همکاری و تعاون، تقویت و گسترش اربعین حسینی و... را استخراج نموده‌اند. «ماهیت و نقش معنویت در تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای (علیه السلام)» (سیدهادی موسوی و دیگران)، نگارندگان بر مسأله تحقیق مؤلفه‌های ذاتی و ماهوی معنویت موجود در تمدن نوین اسلامی و سرشار بودن تمدن نوین از معنویت و جایگاه هدایت‌گرانه و راهبری معنویت در این تمدن از منظر آیت‌الله خامنه‌ای (علیه السلام) پرداخته است.

«معنویت اسلامی (چیستی، چرایی و چگونگی)» (علی اصغر الهامی نیا)، در این تحقیق معنویت اسلامی در قالب سه محور چیستی، چرایی و چگونگی را مورد تبیین و تشریح قرار داده است.

«کارکردهای معنویت در عرصه‌های اجتماعی از دیدگاه مقام معظم رهبری (علیه السلام)» (محمدجواد رودگر)، نویسنده هدف از پژوهش خود را بررسی نقش بی‌بدیل سلوک معنوی در پیشرفت همه‌جانبه می‌داند و بر این فرضیه استوار است که معنویت اسلامی، کلید کمال و عنصری کارآمد در دستیابی به حیات طیبه است و... معنویت در این دیدگاه، با ایمان به غیب و التزام به شریعت تعریف شده و در پنج حیطه ارتباطی انسان (با خدا، خود، جامعه، جهان و انسان کامل) تجلی می‌یابد.

«تعمیق معنویت در بیانیه گام دوم انقلاب» (مهدی محمدزاده و دیگران)، در این پژوهش، با تمرکز بر بیانات مقام معظم رهبری، به تحلیل فرایند تعمیق معنویت در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی می‌پردازد. چگونگی صورت‌بندی فرایند تعمیق معنویت در این گام را به روش توصیفی-تحلیلی و با هدف تبیین راهبردی برای برپایی تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی برای عصر ظهور انجام داده است.

با این وصف این تحقیق درصدد است با روش توصیفی - تحلیلی و به صورت مسأله‌محور معنویت را در دیدگاه امام خامنه‌ای دامنه‌ای و از مجموعه بیانات ایشان تا امروز مورد بررسی قرار دهد. تمرکز بر واژه معنویت و مفاهیم همنشین این مفهوم و بررسی و تحلیل آنها، از جمله ویژگی‌هایی است که این تحقیق را از بقیه تحقیقات صورت گرفته متمایز می‌سازد.

مفهوم‌شناسی معنویت

معنویت مصدر جعلی معنوی و معنوی خود نیز منسوب به «معنی» در نقطه مقابل لفظی، و به معنای حقیقی، راست، اصلی، ذاتی، مطلق، باطنی و روحانی آمده است. همین‌طور در مقابل معانی مادی، صوری، شکل ظاهری و... به کاررفته است. (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۴: ۲۱۹۰) درباره معنای اصطلاحی معنویت تعاریف و دیدگاه‌های متفاوتی ارائه داده‌اند. برخی در مقابل امور مادی (مطهری، ۱۳۸۷، ج ۲۲: ص ۱۹۲-۱۹۳؛ ج ۲۴، ص ۵۴؛ و ج ۱۵، ص ۸۵۹)، ارزش‌های اخلاقی (مطهری، ۱۳۸۷، ج ۲۲: ۶۷۰ و ج ۱۷: ۴۱۴؛ مصباح یزدی، ۱۳۷۷، ج ۳: ۷۸-۷۷)، دین (مطهری، همان، ج ۱۸: ۳۱)، حقیقت اسلام (مطهری، همان، ج ۲۳: ۶۷۱)، غیب و ملکوت (مطهری، همان، ج ۲۴: ۵۷)، سیر و سلوک (مطهری، همان، ج ۲۱: ۱۶۰)، حالات عرفانی (مطهری، همان، ج ۱۱: ۱۴۵)، صفای درون (مطهری، همان، ج ۱۸: ۳۱)، حالت نورانی ملکوتی و باطنی (جعفری، ۱۳۸۱) و... به کاررفته است.

آنچه در اینجا آورده شد تنها بخشی از فراوان نظرات و دیدگاه‌هایی است که پیرامون چیستی معنویت بیان شده است؛ ملاحظه می‌شود در همین تعاریف، در جزئیات از تکرار و گونه‌گونی برخوردار است لیکن در کلیت می‌توان گفت عنصری است که در میان اسلام و تعالیم و ارزش‌های اسلامی از جایگاهی ویژه و ممتاز و اثرگذار برخوردار است که می‌تواند در تعبیر مختلف با دین، حقیقت اسلام، ارزش‌های اخلاقی، حالات عرفانی و نورانی و... برابری نماید و این خود اهمیت و ضرورت توجه به آن را دوچندان می‌نماید. البته در تعریف تقابل با امور مادی باید گفت به نظر می‌رسد دنیا مادی ظرف و بستر پیدایش و تحقق معنویت است و معنویت با پرداختن به اصول مادی کار و تنظیم درست کار منافات ندارد (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۳۹۲/۰۶/۲۶)

در اندیشه مقام معظم رهبری دامنه‌ای به تصریح دو تعریف از معنویت ارائه شده است؛ در تعریف اول معنویت «رابطه و اتصال قلبی با خداوند» (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار مسئولان کشوری و لشکری در نخستین روز از سال نو، ۱۳۶۹/۰۱/۰۱) دانسته شده است.

در این تعریف سه ضلع برجسته است که دو تا ضلع عملاً در خدمت و برای ضلع سوم است. رابطه و اتصال، قلب و خدا اضلاع سه‌گانه‌ای است که در این تعریف خودنمایی می‌کند؛ ضلع اول رابطه و اتصال است که در درون خود از دو بخش رابطه و اتصال تشکیل شده است. رابطه هر گونه ارتباط بین دو یا چند نفر گفته می‌شود و در ابعاد و گونه‌های مختلف عاطفی، احساسی، عاشقانه، صمیمی، ایمانی، ذهنی، فیزیکی، مثبت و منفی، دوطرفه و یک‌طرفه، مستقیم و غیرمستقیم، پایدار و ناپایدار، سطحی و عمیق، حقیقی و مجازی، زبانی و قلبی و... نمود یابد. همین‌طور روابط انسانی در چهار نوع کلی رابطه باخود، دیگران، خدا و محیط زیست قرار می‌گیرد. همین‌طور رابطه دارای ابزار، سطوح و مراتب مختلف، عواید و برکات و... است. با این وصف به نظر می‌رسد اتصال گونه خاصی از رابطه است که گویای سطح و درجه خاصی از ارتباط را به تصویر می‌کشد که تداعی عمق، اثرگذاری، گستردگی، تداوم، استمرار و... را می‌نماید.

در میان سطوح ارتباط، ارتباط دلی و قلبی عالی‌ترین و اثرگذارترین سطح ارتباط را در میان ارتباط ظاهری، سطحی، لسانی، زبانی و... به نمایش می‌گذارد و ادبیات دینی بر ارتباط قلبی در ارتباطات مختلف از جمله ارتباط با خدای متعال تأکید فراوان دارد و آیات و روایات در این زمینه نیز فراوان است.

خدا، ضلع سوم در تعریف ارائه شده توسط حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای دامنه‌السلامه است که ارتباط انسان با ایشان، با دیگر ارتباطات انسانی تفاوت ماهوی دارد؛ به بیان دیگر سنجش کمیت و کیفیت ارتباط به طرف ارتباط، بستگی مستقیم و خداوند متعال بواسطه ویژگی‌های منحصر بفرد خود، می‌تواند رابطه متمایزی را از هرگونه ارتباط انسانی رقم زند که به هر لحاظ از جمله عمق، کیفیت، عواید، اثرات و... متفاوت باشد.

با این وصف حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای دامنه‌السلامه در تعریف اول خود از معنویت دقیق و ظریف الفاظ اتصال را به کار برده است تا آن را با روابط عادی متمایز سازد و قرابت، پیوستگی و گستردگی آن را به تصویر کشد؛ لفظ قلب را به کار برده است تا عمیق‌ترین و عالی‌ترین سطح و مرتبه ارتباط را مد نظر قرار داده باشد و مهم‌تر از همه، خدا را در این اتصال قلبی محور قرار دهد که با هیچ‌کس و هیچ چیزی در هر نوع رابطه‌ای قابل مقایسه نیست و بدین ترتیب رابطه‌ای متمایز و برخوردار از همه مؤلفه‌های عالیه برای روابط متصور انسانی رقم خورد و در پرتو این گزینش واژگانی، سمت‌وسوی معنویت و معنویت‌افزایی مطلوب اسلامی را مشخص نموده باشند.

در تعریف دوم از رهبر معظم انقلاب اسلامی دامنه‌السلامه که در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی منعکس شده است معنویت به معنی «برجسته کردن ارزش‌های معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و در جامعه» دانسته شده است.

در این تعریف عمدتاً ضلع ارزش‌های معنوی، مدار و محور تعریف را به دست گرفته و اضلاع دیگر نظیر برجسته‌نمایی و مصادیق ارزش‌ها، ذیل آن، سمت و جهت یافته است؛ بکارگیری عبارت ارزش معنوی، گویای آن است که ایشان، سطحی از آگاهی نسبت به معنویت را برای مخاطبان مفروض داشته که هم به ارزشمندی آن واقف و هم عناصر و مصادیق آن را به خوبی می‌شناسند. آنچه در این میان نیازمند توجه و دیده شدن است، برجسته نمودن است که هم وجود و پذیرش سطحی از حیات ارزش‌های معنوی را در فرد و جامعه را در تعریف خود به مخاطب منتقل کند؛

آنچه شاید در میان همه اضلاع تعریف در گوشه و در دل ضلع مصادیق ارزش‌ها، خودنمایی و غریب نماید ایمان در جامعه در کنار ایمان به خود است؛ به تعبیر دیگر اگرچه مصادیق ایثار، اخلاص، توکل و ایمان فردی برای همگان ملموس و قابل درک و ساری و جاری باشد و در بستر اجتماع رخ نموده باشد لیکن ایمان جمعی در مقابل و در کنار ایمان فردی، کاربردی جدید و نو است که زیرساخت آن همان ایمان فردی است. در کنار همه این نکات وزنه جامعه و اجتماع در مقابل وزنه فردی سنگینی می‌کند چرا که عینیت عناصر و مصادیق معنویت و حتی برجسته‌سازی ارزش‌های معنوی عمدتاً -و چه بسا انحصاراً- در بستر جامعه و اجتماع قابلیت ظهور و بروز دارد فلذا معنویت اجتماعی -علیرغم ارتباط تنگاتنگ آن با معنویت فردی- در این تعریف برجسته شده است.

نکته پایانی که در این بخش می‌توان به آن اشاره داشت ارتباط و تمایز تعریف اول و دوم با هم است که دومی بعد از ۳۰ سال در قالب بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بیان شده و به لحاظ تأخر زمانی و چه بسا شرایط و اقتضائات زمانی و مکانی برای گوینده آن در اولویت و ارجحیت باشد؛ لیکن بررسی‌ها، هم‌افزایی و ارتباط این دو تعریف را با هم تداعی می‌سازد و در تبیین این ارتباط می‌توان گفت تعریف دوم ترجمان و حالت عملیاتی تعریف اول است و علاوه بر قلمرو فردی، جنبه

اجتماعی آن را نیز برجسته‌تر نموده و بدین‌ترتیب دایره و جغرافیای معنویت را با اشاره به جنبه اجتماعی و رفتارهای اجتماعی مورد توجه قرار داده است؛ به تعبیر دیگر اتصال قلبی با خداوند متعال - که در تعریف اول در محوریت قرار دارد- در بخش زیادی از آن در بستر اجتماع و با فعالیت‌های اجتماعی ظهور و بروز می‌یابد که تعریف دوم عملاً به برخی از مصادیق آن نظیر ایمان، اخلاص، ایثار، توکل و... اشاره نموده است. ایشان تلاش نموده با مفاهیم ملموس و آشنا برای مخاطب به زبانی ساده‌تر و عملیاتی‌تر، پیام و منظور خود را به مخاطب منتقل نموده باشد.

علاوه براین ایشان تلاش نموده علاوه بر تعریف معنویت ابعاد وجودی آن را تشریح نماید تا حدود و ثغور معنویت را در ابعاد مختلف تشریح نموده باشد و معنویت برگزیده را بدون پیرایه مطرح و از معنویت‌های انحرافی و اعوجاجی تمایز داده باشد. این تشریح می‌تواند الگویی اسلامی و انقلابی از معنویت و معنویت‌افزایی را به‌دست دهد که می‌تواند در واندسای ارائه نسخه‌های متکثر و متنوع از معنویت و شبه‌معنویت مورد توجه قرار گیرد و انسان را از اعوجاج و انحراف‌ها، حفظ و حراست نماید.

جایگاه معرفتی معنویت (اوصاف معنویت)

در اندیشه امام خامنه‌ای دام‌ظله، معنویت دارای اوصافی شده است. این تعابیر به پرده‌گشایی از اضلاع و ابعاد وجودی معنویت کمک شایان توجهی خواهد نمود. این اوصاف در تعامل و ارتباط نزدیک با تعاریفی است که معظم له دام‌ظله از معنویت ارائه داده حدود و ثغور، جایگاه و دیگر ابعاد وجودی معنویت را در اندیشه ایشان مشخص می‌سازد. برخی از این موارد در جدول زیر آورده شده تا خواننده بهتر تواند نگاه معظم له را نسبت به معنویت درک و فهم نماید.

وصف	مستند
باران	وقتی باران می‌بارد، صرفاً این نیست که زندگی می‌دهد به بخش‌های مختلف این بوستان، بلکه به آن زیبایی هم می‌دهد، جلوه هم می‌دهد، طراوت هم می‌دهد، آن را در چشم‌ها عزیز هم می‌کند؛ باران معنویت اینجور است (۱۰/۰۷/۱۳۹۸)
اهل - طعم	امروز کسانی که متصدی حجتند... طعم معنویت را می‌فهمند (۱۶/۰۱/۱۳۷۴)
شکوفه	معنویات، مانند شکوفه‌هایی بر روی بدنه درخت پیر ظواهر مادی، خودش را می‌نمایاند ۰۷/۰۷/۱۳۷۲
کانون	سید و مولای آفرینش و محبوب دل‌های مشتاقان، در عرفات، منی، مشعر الحرام و طواف، آن‌جاست. دل‌های آشنا سراغ بگیرند و خودشان را با کانون معنویت مرتبط کنند. (۱۶/۰۱/۱۳۷۴)
چشمه جوشان	پس، یک بار رفتن در آن مخزن و چشمه جوشان معنویت [حج] برای شستشو و پاکیزه شدن کافی است (۱۶/۰۱/۱۳۷۴)
سرشار	دل انسان را با خدا متصل و جان آدمی را سرشار از صفا و معنویت می‌کند (۲۹/۷/۱۳۷۷)

بهار	ماه رمضان کشور ما، یک ماه رمضان تماشائی است؛ بهار معنویت است (۱۴/۰۳/۱۳۹۰) ماه رمضان، بهار معنویت است (۰۱/۰۲/۱۳۹۵) موسم حج، فصل بهار معنویت و درخشش توحید در آفاق جهان است (۰۵/۰۹/۱۳۸۸)
گوهر	هیچ ملتی بدون سرمایه و گوهر معنویت به کمال نمی‌رسد (۲۴/۰۸/۱۳۷۹)
نور - لایزال	هر یک از این مجالس توسل، از این حالات توسلی که شما دارید، یک اتصال و ارتباطی است با نور معنویت لایزال حسینی (علیه الصلوة و السلام) (۱۵/۰۶/۱۴۰۲)
زال	می‌توانند از زلال معنویاتی که از دل آنها سرآید می‌شود - فقط لقلقه‌ی زبان هم نیست - همه‌ی ما را سیراب کنند؛ (۰۲/۰۸/۱۳۸۹)
چراغ	اما امروز چراغ معنویت در بین مردم روشن و پُرفروغ است (۲۲/۱۲/۱۳۷۹)
شعله	شعله معنویت را خدا در همه دل‌ها و جان‌ها برافروخته است (۰۳/۰۲/۱۳۷۶)
بهشت	بهشت صفا و معنویت الهی درهای متعدد دارد (۲۶/۰۷/۱۳۷۷)
غذا	برای بشر، معنویت یک غذا و تغذیه روحی است (۱۴/۰۳/۱۳۷۴)
رشد	ما باید پیشرفت علم را با رشد معنویت و گسترش فضیلت همراه کنیم (۲۴/۰۸/۱۳۷۲)
ارزش	ارزش معنویت با هیچ یک از ارزش‌های مادی قابل مقایسه نیست (۰۳/۱۱/۱۳۷۳)
روح	ما غرق در امور مادی هستیم؛ انسان‌ها احتیاج دارند به توجه معنوی، به روح معنویت (۲۶/۰۱/۱۳۹۸) روح معنویت و دلدادگی به ارتباط با ذات مقدس احدیت در مردم ما نهادینه است، عمیق است، ریشه‌دار است (۱۹/۰۶/۱۳۸۹)
فضا	در این فضای معنوی، انسان به‌طور حقیقی، شستشویی می‌کند و برمی‌گردد.
بنیه	جوانان ما، عزیزان ما، به تقویت بنیه‌ی معنوی نیاز دارند.
تصفیه	ماه رجب، ماه توسل است، ماه تضرع است، ماه دعا است، ماه تصفیه‌ی روانی و معنوی است. (۱۹/۱۱/۱۴۰۰)
عوامل	همه‌ی ما نیاز داریم، جوان‌ها بیشتر و بهتر جذب می‌کنند عوامل معنویت را... (۲۸/۱۱/۱۴۰۰)
پشتوانه	آن حرکتی که بدون پشتوانه معنویت و ایمان به خدا باشد، متوقف خواهد شد (۲۴/۰۸/۱۳۷۹)
مردم	هر سال معنویت مردم ما و صفای آنها در ماه رمضان بیشتر است (۲۵/۰۳/۱۳۹۷)
انسان	معنویت انسان، صفای انسان بیشتر است (۰۲/۰۳/۱۳۹۷)
جنبه	ببینید چقدر جنبه معنویت حج باید قوی باشد! (۱۶/۰۱/۱۳۷۴)
ظرفیت	همان واجب و فریضه‌ای که بیشترین ظرفیت معنویت را دارا است، همان واجب و فریضه بیشترین ظرفیت حضور اجتماعی را هم دارا است (۰۸/۰۵/۱۳۹۶)
اسلامی	اما معنویت اسلامی به معنای انزوا و رهبانیت و گوشه‌گیری و جدایی و دوری از مردم نیست (۰۸/۰۵/۱۳۹۶)
دینی	معنویت دینی زمینه‌ساز شناخت استعدادها و بهره‌گیری مناسب از آنها و پیشرفت مطلوب در همه‌ی ابعاد و با کمترین آسیب خواهد بود (۱۴/۱۲/۱۳۹۱)

بُعد	این بُعد معنویت و معناگرایی در انسان همه‌ی این ابعاد دیگر را هدایت می‌کند(۰۱/۰۲/۱۳۹۵)
منظر	ما اگر از منظر معنویت نگاه کنیم باید به سبک زندگی اهمیت دهیم(۲۳/۰۷/۱۳۹۱)
مرکز	دانشگاه مرکز معنویت است؛ چون علم یک امر معنوی است(۱۶/۰۵/۱۳۹۱)
اهل	کشور ما اهل معنویت است(۱۴/۰۳/۱۳۹۰) امروز کسانی که متصدی حجتند، اهل معنویت، تذکر و انس با خدا هستند. (۱۶/۰۱/۱۳۷۴)
پایگاه	نماز جمعه پایگاه معنویت است(۲۳/۰۶/۱۳۸۶)
محیط	باید محیط دانشگاه، محیط معنویت باشد(۰۸/۰۶/۱۳۸۸)
فضا	برای فرد انسان، فرصت حج، فرصت ورود یک انسان در فضای بیکرانه‌ی معنویت است(۱۵/۰۸/۱۳۸۷)
مظهر	مظهر مهم معنویت در رفتار امام، اخلاص او بود. (۱۴/۰۳/۱۳۹۰) دفاع مقدس، مظهر معنویت و دینداری است(۲۴/۰۶/۱۳۸۸)
	اسلام ناب، اسلام صفا و معنویت است (۰۸/۰۷/۱۳۹۳)
شعار	کیست که، توحید - شعار معنویت و وحدت مسلمین - را در حج ببیند. (۱۶/۰۱/۱۳۷۴)
عَلَم	انقلاب با مطرح کردن علم معنویت، با آن حرکتی که ترک‌تازانه به پیش می‌بردند، به آن حرکت لطمه وارد آورد و او را کند کرد. امروز شما می‌بینید در همان کشورهایی که مهد گرایش مادیگری بود، گرایش‌های معنوی به شکلهای مختلفی بروز کرده؛ یعنی طلب معنویت، عشق به معنویت، شوق و گرایش به معنویت در آنجا در بین جوانهایشان به وجود آمده - البته این معنویت را وقتی نمی‌توانند درست اداره کنند، مدیریت کنند، گرایش‌های انحرافی به وجود می‌آید؛ عرفان‌های قلبی، معنویت‌های دروغین(۰۴/۰۴/۱۳۸۷)
پرچم	ملت ایران پرچم حاکمیت معنویت و دین را بر زندگی بشری برافراشته (۱۹/۰۲/۱۳۸۶) نظام جمهوری اسلامی پرچم معنویت و اخلاق را بلند کرد (۲۱/۰۸/۱۳۸۰)
نقش	نقش معنویت را دست کم نباید گرفت. با توجه به خدا و تقرب به خدا، با توسل به دامن قدس الهی و ذیل عنایت الهی می‌توان خیلی کارهای دشوار را انجام داد(۱۴/۰۲/۱۳۸۷)
	دل آحاد مردم در سراسر جهان تشنه‌ی معنویت و متتفر از زورگویی زورمندان عالم است(۰۱/۰۱/۱۳۸۷)
تشنه	امروز همه‌ی دنیا تشنه‌ی معنویتند و این معنویت در اسلام هست و در اسلامی که در مکتب اهل بیت معرفی می‌شود، به نحو جامع و کاملی وجود دارد؛ معنویت بدون انزوا، بدون جدائی از زندگی، معنویت همراه با سیاست و عرفان، همراه با فعالیت اجتماعی، تضرع و گریه‌ی پیش خدای متعال و همراه با جهاد. این، چیزهایی است که در مکتب اسلام وجود دارد، در تعلیمات و معارف شیعه متبلور و مجسم است(۲۸/۰۵/۱۳۸۶)
حفظ	حفظ معنویت و بنای ساختار اصلی زندگی مردم بر اساس معنویت، یک جامعه‌ی فعال و پرنشاط داشت و در راه علم و پیشرفت مادی گام برداشت(۲۱/۰۵/۱۳۸۳)
جانب	امروز فلسطین به‌پا خاسته است؛ امروز ملت فلسطین - زن و مرد - در صف‌آرایی معنوی در درون خود توانسته است جانب معنویت را غلبه دهد و پیروز کند؛ و این ملت پیروز خواهد شد(۰۹/۰۱/۱۳۸۱)

اسلام	امروز باید بازگشت به معنویت اسلام، به حقیقت اسلام و روحانیت دین، شعار مسلمانان باشد (۰۷/۱۰/۱۳۷۹)
نبود	بروز اشکالات و انحطاطها در تمدن غرب، به دلیل نبود معنویت است (۱۴/۱۲/۱۳۹۱)
خلاً	امروز مهم‌ترین خلاً دنیا، خلاً معنویت و عدالت است (۲۰/۰۸/۱۳۸۰)
ضد	در سفر حج رفتارهایی که برای خودمان انتخاب می‌کنیم یا بر ما تحمیل می‌کنند، ضد معنویت است (۱۶/۰۱/۱۳۷۴)
دشمنان	دشمنان معنویت همواره تلاش کرده‌اند که علم و دین را به عنوان دو پدیده ناسازگار به جهان معرفی کنند و اینگونه وانمود سازند که برخوردار شدن زنان از علم و معرفت با پایبندی آنان به ارزش‌های معنوی منافات دارد، اما اسلام که دین علم و پایبندی به ارزش‌های معنوی است بر این تلاش خط بطلان کشید (۱۶/۰۹/۱۳۷۴)
مقابل	کسانی که حج و ایام حج را به میزان زیادی صرف کارهایی می‌کنند که در جهت مقابل معنویت، یعنی غرق شدن در مادیت و دوری از خداست.
تهاجم	معنویت در این کشور به شدت مورد تهاجم بود؛ سعی می‌شد معنویت ازاله شود (۲۲/۱۲/۱۳۷۹)
راه	راه معنویت و صفا، کوچه بن‌بست نیست (۰۵/۰۵/۱۳۷۹)

آنچه در این جدول آمده است بخش مهمی از توصیفات است که امام خامنه‌ای دامنه‌السلام پیرامون معنویت به کار گرفته‌اند. در اندیشه امام خامنه‌ای دامنه‌السلام توصیفات بهشت، نور، چراغ، شعله، چشمه جوشان، گوهر، باران، زلال، شکوفه، بهار، طعم، غذا، تغذیه و... به کار رفته است. این توصیفات، زیبا، عمیق، پرمعنا و فرازمندی است که ضمن آنکه ارزشمندی و ارزشمندی معنویت را در نگاه وادف این اوصاف فرایاد می‌آورد، می‌تواند در یک سطح محوریت، مداریت و ارزشمندی زایدالوصف معنویت را متبادر سازد. فلذا ایشان در یک جمله ارزش معنویت را قابل مقایسه با هیچ یک از ارزش‌های مادی نمی‌دانند (امام خامنه‌ای دامنه‌السلام، بیانات در دیدار هنرمندان و سینماگران، ۱۳۷۳/۱۱/۰۳) و بهمین خاطر می‌توان توصیه ایشان به ارزش‌گذاری به عناصر معنویت را درک و فهم کرد: ایثار و مجاهدت را ارزش بدانیم؛ ترجیح مصالح عمومی بر مصالح فردی را ارزش بدانیم؛ وحدت و هماهنگی احاد ملت را ارزش بدانیم؛ حضور در صحنه‌های سیاسی را ارزش بدانیم؛ اینها سرمایه‌های معنوی یک کشور و یک ملت است. (امام خامنه‌ای دامنه‌السلام، بیانات در دیدار مردم استان همدان، ۱۳۸۳/۰۴/۱۵)

حفظ، امکان نگهداری معنویت را تداعی می‌سازد. با وجود لفظ رشد در کنار معنویت و نیز برخورداری معنویت از درجات و مراتب و ظرفیت و قابلیت تضعیف و تضاعف آن متبادر می‌شود. عبارات راه، مرکز، پایگاه، محیط، مرکز، کشور، بهار، لایزال، خلا، ازاله و... نیز این حقیقت را نیز تأکید و تداعی می‌سازد.

قرارگیری علم، پرچم، شعار و... در کنار معنویت، گویای امکان نشان دادن و برجسته معنویت است؛ حال یا از معنویت بگوید یا ویژگی‌های و افعال وی گویای تلبس به معنویت است که می‌تواند آن را برجسته نماید. وجود اهل در کنار معنویت نیز گویای برخورداری از شایستگی و شرایط را متبادر می‌سازد.

وجود مظهر در کنار معنویت، ضمن آنکه امکان آشکارسازی معنویت را تداعی می‌سازد مصادیق آن را نیز مشخص می‌سازد تا معنویتی که تشنگانی برای آن وجود دارد آن را بشناسند. در بیان امام خامنه‌ای دامنه‌السلام حج و دفاع مقدس از جمله مظاهر معنویت دانسته شده است.

معنویت برای خود نیز دشمنانی دارد که نبود و نابودی آن را جویاگرند؛ عبارات ضد، مقابل، تهاجم، دشمنان و... این حقیقت را عیان می‌سازد. طبیعی باشد برای حفظ و تعالی معنویت، شناسایی و مقابله با دشمنان آن نیز یک ضرورت باشد. البته معنویت نیز برای خود طرفدارانی دارد که حیات و تزايد و تعالی آن را علاقه دارند و مفاهیم جانب، اهل، تشنگان و... نیز این ویژگی را برای معنویت عیان می‌سازد.

وجود مفاهیم نقش، دست‌کم نکرختن آن، پشتوانه، ظرفیت، زمینه‌ساز و... نیز گویای اثرگذاری و نقش‌آفرینی معنویت در زندگی انسان است که این خود توجه به آن را ضروری می‌سازد.

درمیان همه نکات، معظم له با به کاربردن عبارت معنویتِ اسلام، گزینش نوع مطلوب معنویت را گوشزد می‌کند و خود ایشان با مواردی نظیر معنویتِ بدون انزوا، بدون جدائی از زندگی، معنویتِ همراه با سیاست و عرفان، همراه با فعالیت اجتماعی، تضرع و گریه‌ی پیش خدای متعال و همراه با جهاد و... ویژگی‌های این نوع معنویت را مشخص و با عباراتی نظیر: زمینه‌ساز شناخت استعدادها و بهره‌گیری مناسب از آنها، پیشرفت مطلوب در همه‌ی ابعاد و با کمترین آسیب و... عواید و کارکردهای آن را برمی‌شمارند تا در واقع دلایل گزینش این نوع معنویت را تشریح کرده باشند و جویندگان معنویت را در بازار پرتعداد و مخاطره‌آمیز آن را راهنما و راهبر باشد.

جایگاه ارتباطی معنویت

معنویت در قالب جملات رهبر معظم انقلاب اسلامی دام‌عزله با مفاهیم متعددی ارتباط یافته است که هر کدام از این مفاهیم دارای شأنیت و جایگاهی هستند که ضمن آنکه ارزش خود را به تصویر می‌کشند ارزشمندی معنویت را نیز تداعی می‌سازند. هر میزان این مفاهیم در زندگی انسان نقش‌آفرین باشند به همان میزان می‌توان ارزش و اهمیت معنویت در همراهی با این مفاهیم را به تصویر کشد. مقام معظم رهبری دام‌عزله در بیانات خود عمدتاً وجه ارتباطی مفاهیم همنشین معنویت را نیز مشخص کرده است. جدول زیر برخی از مفاهیم مرتبط با معنویت را به در خود جای داده است. دین، اسلام، ایمان، تقوا، اخلاق، عرفان، عدالت، سیاست، روح، وجدان، خودسازی، عقلانیت و... از جمله این مفاهیم است.

مستند	همنشین
دوران ظهور حضرت مهدی علیه السلام ، دوران حاکمیت حقیقی معنویت و دین بر سراسر زندگی انسان‌هاست ۱۸/۰۴/۱۳۹۰ فکر مردم‌سالاری همراه با معنویت و دین یک فکر نو در دنیای امروز است. ۲۹/۰۳/۱۳۹۵ ملت ایران پرچم حاکمیت معنویت و دین را بر زندگی بشری برافراشته و در دست گرفته. ۱۹/۰۲/۱۳۸۶ آنچه انسان روزبه‌روز بیشتر احساس می‌کند، عطر معنویت و تدین و ایمانی است که در این دانشگاه‌ها استشمام می‌شود. ۱۹/۰۸/۱۳۹۰	دین
امروز بشر به معنویت و صفا و معارف روشن و حق و دلپذیر اسلام نیازمند است (۱۳/۰۵/۱۳۷۵) برای این است که نمی‌خواهد کلمه حق و معنویت و اسلام، در جایی سینه سپر کند و خودش را نشان دهد. (۱۶/۰۱/۱۳۷۴)	اسلام حق
معنویت و ایمان، طبق منطق قرآن تا حدود زیادی به آرامش احتیاج دارد ۱۶/۰۴/۱۳۹۵	ایمان

معنویت و تقوا، یعنی آغوش بازی برای همه عواطف انسانی، همه احساسات صحیح بشری، هم‌زیستی و آسایش معنوی انسان‌ها و آرامش دل‌ها ۱۳۷۶/۰۶/۱۹	تقوا
معنویت و عقلانیت در تحقق عدالت شرط است ۱۳۸۷/۰۶/۰۲	عقلانیت
این انقلاب، ترکیبی از عدالت‌خواهی، آزادیخواهی، مردم‌سالاری، معنویت و اخلاق است. ۱۳۸۱/۰۳/۱۴ آخرین نصیحت من - که مهم‌ترینش هم هست - توجه به معنویت و اخلاق است. (۱۳۸۰/۰۸/۱۲)	اخلاق
امام [اهل خلوت، اهل عبادت، اهل گریه نیمه‌شب، اهل دعا، تضرع، ارتباط با خدا، شعر و معنویت و عرفان و ذوق و حال بود. ۱۳۷۸/۰۳/۱۴]	عرفان
یکی از کارها و کوشش‌هایشان این باشد که این حاجی را به روح و معنویت حج نزدیک کنند (۱۳۷۴/۰۱/۱۶)	روح
آمیزش علم و معنویت، علم و ایمان، علم و اخلاق، آن خلأ امروز دنیاست. ۱۳۸۴/۱۰/۲۹	علم
معنویت و عدالت در هم تنیده است. ۱۳۸۴/۰۶/۰۸	عدالت
امام که تجسم مکتب سیاسی خود بود، سیاست و معنویت را با هم داشت و همین را دنبال می‌کرد ۱۳۸۳/۰۳/۱۴	سیاست
روح معنویت و دلدادگی به ارتباط با ذات مقدس احدیت در مردم ما نهاده است، عمیق است، ریشه‌دار است. ۱۳۸۹/۰۶/۱۹	دلدادگی
فلسفه‌ی نظام جمهوری اسلامی این است که در میان مردم، عدالت، اخلاق، معنویت و رفاه مادی را به‌وجود آورد. ۱۳۸۲/۰۹/۲۵	رفاه مادی
پروردگارا! به محمد و آل محمد، دل‌های ما را با منابع نور و معنویت و حقیقت، آشنا کن. (۱۳۷۴/۰۱/۱۶)	نور حقیقت
کیست که، توحید - شعار معنویت و وحدت مسلمین - را در حج ببیند. (۱۳۷۴/۰۱/۱۶)	وحدت
جامعه‌ای می‌تواند تصویر آرمانی یک ملت زنده، بیدار و باهوش قرار گیرد که در آن، معنویت و عدالت و عزت و قدرت و ثروت و رفاه باشد. ۱۳۸۱/۰۷/۱۷	عزت عدالت
زمانه‌ی ما زمانه‌ی ارتباطات نزدیک است؛ اما این ارتباطات نزدیک همواره به سود شیطان و شیطنتها نیست؛ بلکه به سود معنویت‌ها و اصالتها نیز هست. ۱۳۸۱/۰۱/۰۹	اصالت‌ها
وحدت مسلمانان یکی از دو پایه‌ی اساسی حج است که چون با ذکر و معنویت - که پایه‌ی اساسی دیگر این فریضه‌ی پُر راز و رمز است - همراه شود، می‌تواند امت اسلامی را به اوج عزت و سعادت برساند	ذکر
هر جایی که دانش باشد، اما وجدان و معنویت و اخلاق و عاطفه و احساسات بشری در آن جا غایب باشد، بشر از آن دانش سودی نخواهد برد. دانش بدون معنویت و اخلاق، بمب اتم می‌شود، به جان بیگناهان می‌افتد؛ اسلحه می‌شود، غیر نظامیان را در لبنان و فلسطین اشغالی و دیگر مناطق عالم هدف قرار می‌دهد ۱۳۷۶/۰۶/۱۹	وجدان عاطفه احساس

نور	فاطمه‌ی زهرا عليها السلام کلمه‌الله پرمضمون و مانند یک دریای ژرف و عمیق است. هر چه فکر انسان، ذوق انسان، طبع ظریف صاحبان طبع در این زمینه کنکاش بیشتری کند، تدبر و تأمل بیشتری کند، گوهرهای بیشتری به دست خواهد آورد. البته توصیه‌ی همیشگی ما این است که ژرف‌پیمائی در این اقیانوس نور و معنویت به کمک احادیث اهل‌بیت باشد. ۰۴/۰۴/۱۳۸۷
صفا	دعا در عین این که دل انسان را با خدا متصل و جان آدمی را سرشار از صفا و معنویت می‌کند، فکر و ذهن او را هم هدایت می‌نماید. ۲۹/۰۷/۱۳۷۷
آگاهی	این لطف خدا بر ملت ما بود - و یکی از برکات انقلاب اسلامی محسوب می‌شود - که ما توانستیم این دریچه دلگشا (نماز جمعه) به سمت معنویت و آگاهی را به روی خود باز کنیم. ۱۳۸۱/۰۵/۰۵

معنویت با دین در موارد متعددی هم‌نشین شده است. یکی از این موارد در حاکمیت است؛ یعنی معنویت به مانند دین می‌تواند حاکمیت یابد و دین و معنویت در امکان حاکمیت باهم اشتراک دارند. این مسأله نه تنها ظرفیت و استعداد معنویت را تداعی می‌سازد بلکه هم‌پایگی آن با دین و اثرگذاری گسترده آن بواسطه هم‌نشینی با عنصر دین که در پرتو حاکمیت، اثرگذاری گسترده‌ای در تمامی عرصه‌های مختلف زندگی انسان برجای می‌گذارد را نیز می‌توان درک و فهم کرد.

معنویت با اسلام هم‌نشین شده است چر که بشر هم به معنویت و هم به صفا و معارف روشن و حق و دلپذیر اسلام نیازمند است. همین‌طور اسلام و معنویت و نیز حق هر سه می‌تواند خود را عیان سازند و در نتیجه معنویت به حیث یک نیاز بشر، می‌تواند خود را نشان دهد و عیان سازد.

عدالت مشروط به حضور معنویت است و در این حیث با عقلانیت هم‌نشین شده است. بنابراین عدالت به معنویت نیاز مبرم دارد. تعبیر درهم‌تنیدگی عدالت و معنویت نیز این حقیقت را عیان می‌سازد. بنابراین در سخن از عدالت به معنویت نیاز مبرم است.

معنویت به عنوان یکی از ترکیبات انقلاب، هم‌نشین با اخلاق و نیز به‌عنوان یکی از ویژگی‌های امام خمینی قدس سره، هم‌نشین عرفان شده است. هم انقلاب و امام خمینی قدس سره هردو مهم، اثرگذار و ارزشمندند و وقتی معنویت یکی از عناصر وجودی آنها می‌شود معلوم است معنویت و ضرورت توجه و تلبس به آن مهم است.

سیاست در زندگی انسان‌ها یک عرصه پراثر و پرنمود است و وقتی عنصر دیگری با آن همراه نقش‌آفرینی و اثرگذاری آن را متبادر می‌سازد. در بیان امام خامنه‌ای دام‌الله سیاست و معنویت آنهم در توصیف شخص کم‌نظیری چون امام خمینی قدس سره به کار رفته است که این هم‌نشینی و این کاربرد در جای خود اهمیت و ارزش مضاعف معنویت را نیز متبادر می‌سازد.

معنویت در کنار رفاه نیز قرار گرفته است تا توجه به رفاه و زندگی مادی را نیز نشان دهد؛ یعنی معنویت با رفاه و مادیت تقابلی ندارد بلکه می‌توان در کنار رفاه مادی، معنویت را داشت و ایندو نیز هم‌افزای هم باشند

آنچه بررسی شد بخشی از توضیحات پیرامون جایگاه ارتباطی معنویت بود که در قالب برخی توضیحات به آنها اشاره شد. با این همه آنچه از این هم‌نشینی‌ها حاصل می‌شود ردپای معنویت در عرصه‌ها و حوزه‌های مختلف با سطوح و مراتب اثرگذاری و نقش‌آفرینی را به خوبی و روشنی می‌توان دید. به واقع باید گفت این عنصر با این حجم از هم‌نشینی با مفاهیم مختلف و متکثر در نوع خود کم‌نظیر و بلکه بی‌نظیر است.

جایگاه کارکردی معنویت

معنویت کارکردها و اثرات متعدد و متنوعی را به دنبال دارد و کاملاً با محتوا و جغرافیای وجودی ارتباط تنگاتنگ دارد. چرا که قلب به عنوان اصلی‌ترین و مهم‌ترین سرمایه وجودی آن و خدا به عنوان خالق و مالک هستی در این ارتباط ابزار و طرف ارتباط در معنویت حضور و طرف ارتباط اند و به نظر می‌رسد کارکردها و اثرگذاری معنویت بسیار مهم و گسترده است که این عناصر و در این سطح میدان‌دار معنویت شده‌اند.

با این وصف معنویت در سطوح و شرایط مختلف اثرگذار است. جهت‌دهندگی از جمله مهم‌ترین و ارزشمندترین کارکردهای معنویت است و این جهت‌دهندگی می‌تواند می‌تواند همه ابعاد زندگی فردی و اجتماعی انسان را در بر بگیرد. امام خامنه‌ای دامنه‌ای در این باره می‌فرماید: معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده‌ی همه‌ی حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ بودن آنها، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲)

با جهت‌یابی توسط معنویت، هدایت‌گری کارکرد دیگر معنویت است؛ هدایتی که به مانند جهت‌دهندگی گسترده و همه ابعاد زندگی انسان را در بر می‌گیرد. مقام معظم رهبری دامنه‌ای در این باره می‌فرماید: بُعد معنویت و معناگرایی در انسان همه‌ی ابعاد دیگر انسان را هدایت می‌کند، اگر در ما باقی بماند و تقویت بشود (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار اعضای انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان، ۱۳۹۵/۰۲/۰۱)

دفاع مقدس به عنوان صفحه زرینی در حیات انقلاب اسلامی، عوامل متعددی در موفقیت آن عوامل مختلفی دخیل بوده‌اند. از جمله این عوامل معنویت بوده است؛ یعنی وجود معنویت در دفاع مقدس، باعث موفقیت آن شد. رهبر معظم انقلاب دامنه‌ای با تشریح فضای حاکم بر جنگ ۸ ساله در تبیین نقش معنویت در موفقیت دفاع مقدس این گونه می‌فرماید:

در مقابل ما فقط عراق نبود شرق بود، امریکا بود، مجموعه‌ی ناتو بود، مرتجعان منطقه بودند، پول بود، سلاح بود، تجهیزات بود، تاکتیک بود، خبر ماهواره‌یی بود. در یکی از این عملیات بزرگ که طرف مقابل تلاش خیلی چشمگیری از خودش نشان می‌داد، من به رفقا گفتم که حدس می‌زنم الان در سنگرهای قرارگاه‌های اصلی عراق، نظامیهای غیرعراقی نشسته باشند؛ که البته احتمال زیاد می‌دادم غربی باشند؛ نحوه‌ی حرکات این‌طور نشان می‌داد. اصلاً نوع کار نشان می‌داد که یک نفس جدید است که دارد آن‌جا کار می‌کند؛ بعد معلوم شد همین‌طور بوده است. همه‌ی دنیا به اینها کمک کردند؛ اما چه چیزی موجب شد که علی‌رغم وجود آن قوه‌ی هایل عجیب، اینها نتوانند بر ایران اسلامی - با همه‌ی ضعفها؛ ضعف بودجه، ضعف تجهیزات، ضعف در سازماندهیها، ضعف در انضباط، وجود بعضی از اختلافات - مسلط بشوند و مقصود خودشان را انجام بدهند؟ دنیا از این ماجرا درس گرفت... این بر اثر چه بود؟ بر

اثر همان معنویت. (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان سپاه، ۱۳۷۰/۰۶/۲۷)

برقراری اتصال قلبی با خداوند در ظاهر انسان نیز اثر می‌گذارد و هدایت ظاهری به عنوان یکی از مظاهر هدایت انسانی را نیز در بر خواهد گرفت. وقتی انسان در درون، در دل، در باطن با خدای متعال انس پیدا کرد، در ظاهر او هم اثر می‌گذارد و در ظاهر هم نشان داده می‌شود. (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار اعضای ستاد مرکزی اعتکاف و اعضای سومین جشنواره‌ی سراسری علمی فرهنگی اعتکاف، ۱۳۹۳/۰۲/۱۵)

جلوگیری از لغزش و گمراهی در پرتو وجود ذخیره مطلوب معنویت رخ می‌دهد؛ اگر ذخیره‌ی معنوی در وجود انسان از حد لازم پایین‌تر رود، انسان دچار لغزش‌ها و گمراهی‌های بزرگی خواهد شد. (امام خامنه‌ای علیه السلام، بیانات در دیدار جمعی از پاسداران، ۱۳۸۱/۰۷/۱۷)

انسان در زندگی ظرفیت و زمینه زیادی را برای گمراهی و نابودی دارد در پرتو قدرت معنوی انسان در زندگی مادی نجات می‌یابد. مقام معظم رهبری علیه السلام در این باره می‌فرمایند: مهم‌ترین کاری که قدرت معنوی دارد، نجات بشر از دست این منیت‌هاست؛ مهار زدن به این منیت‌ها و این غرورها و این قدرت‌های افسار گسیخته است. هدف قدرت معنوی، نجات انسان در زندگی مادی، نجات انسان از لحاظ زندگی انسانی و نجات در زمینه‌های معنوی است. (امام خامنه‌ای علیه السلام، بیانات در دیدار جمعی از پاسداران، ۱۳۷۸/۰۸/۲۲)

افتخار و عزت‌یابی یکی دیگر از کارکردهای معنویت است. انسان با وجود معنویت و بنیه معنوی در برابر حوادث تاب مقاومت و پیش‌روندگی خواهد داشت و عزت و سربلندی نصیب او خواهد شد. مقام معظم رهبری علیه السلام در این باره می‌فرمایند: اگر بنیه‌ی معنوی شما مستحکم باشد، در برخورد با حوادث دوران زندگی، شجاعانه، سربلند و پُرافتخار به پیش خواهید رفت؛ هم افتخار دنیوی پیدا می‌کنید، هم افتخار معنوی و عزت الهی پیدا می‌کنید. (امام خامنه‌ای علیه السلام، بیانات در مراسم جشن تکلیف دانش‌آموزان، ۱۳۹۵/۹/۲۳)

ایشان معنویت را زمینه و پشتوانه‌ای برای حضور در میادین مختلف زندگی و مقابله با مشکلات و بن‌بست‌شکنی و انجام کارهای بزرگ می‌دانند: آنچه یک ملت از این طریق و از طرق معنوی به دست می‌آورد، یک پشتوانه‌ای می‌شود، ذخیره‌ای می‌شود برای اینکه بتواند در همه‌ی میدانهای زندگی، با اراده‌ی راسخ و با عزم مقاوم در مقابل مشکلات پیش برود؛ بن‌بست‌ها را باز کند، کارهای بزرگ انجام دهد. پشتوانه‌ی همه‌ی اینها، این معنویت است. (امام خامنه‌ای علیه السلام، بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۹۲/۰۲/۲۵)

ایشان حضور یک‌تنه در میدان و حرکت عظیم امام خمینی رحمه الله در بسیج و راه‌اندازی مردم برای تحقق انقلاب اسلامی را، ناشی از جوشش معنوی ایشان می‌دانند و در این باره می‌فرمایند: کسی مثل امام بزرگوار ما که یک تنه وارد شد و توانست به برکت عزم و اراده‌ی راسخ و ایمان و توکل، همه‌ی ملت را بسیج کند و این حرکت عظیم را راه بیندازد، بیش از هر چیز متکی بود به همان جوشش قلبی، معنوی، روحی، توکل، معرفت، عبادت. تا آخر عمر هم این بزرگوار با وجود پیری و ناتوانی و شکستگی، نیمه‌ی شب برمی‌خاست، اشک میریخت. ما خبر داشتیم از نزدیکان ایشان که به همه‌ی خصوصیات زندگی ایشان واقف بودند، شنیده بودیم، اطلاع داشتیم؛ ایشان نیمه‌های شب برمی‌خاست، از خدای متعال استمداد می‌کرد - رهبان اللیل - (شیخ حر عاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۱۵: ۱۸۸؛ کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۲: ۲۳۲) - شب با آن حالت، آن وقت روز مثل شیر غرانی می‌آمد توی میدانها، قدرتها را شکست می‌داد، ضعفهای ملت را برطرف میکرد، اراده‌های همه‌ی ما مردم را تقویت می‌کرد و راه می‌انداخت. (امام خامنه‌ای علیه السلام، بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم ۱۳۹۲/۰۲/۲۵)

باران رحمت، تعبیری از رهبر معظم انقلاب علیه السلام برای اشاره به برکات و کارکردی دیگری از معنویت است و در کلام خود نیز ابعاد رحمت آن را تشریح می‌نماید: معنویت خیلی مهم است... و مثل یک باران رحمتی است که بر یک بوستان متنوعی بیارد؛ هم حیات‌بخش بوستان است، هم طراوت‌بخش و جلوه‌بخش بوستان است. وقتی باران می‌بارد، صرفاً این نیست که زندگی می‌دهد به بخش‌های مختلف این بوستان، بلکه به آن زیبایی هم می‌دهد، جلوه هم می‌دهد، طراوت هم

می‌دهد، آن را در چشم‌ها عزیز هم می‌کند؛ بارانِ معنویتِ این [جور] است. (امام خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، بیانات در دیدار مجمع عالی فرماندهان سپاه، ۱۳۹۸/۰۷/۱۰).

جایگاه زمانی و مکانی معنویت

معنویت محدود به مکان خاصی نیست؛ این مسأله از طرفین ارتباطِ براحتی قابل برداشت است چرا که ضلع اساسی در معنویت خدای متعال است و خداوند محدودیت زمانی و مکانی ندارد. همین‌طور به واسطه میدان‌داری قلب که در خدمت معنویت و برای معنویت ابزار می‌شود بسیاری از محدودیت‌های ابزاریِ دیگر گونه‌های ارتباطی را نخواهد داشت. بنابراین معنویت محدود به زمان و مکان خاصی نمی‌شود.

آنچه در این میان باقی می‌ماند درجه و شدت معنویت و برجستگی و اتصال است که در برخی زمان‌ها و مکانها شدت معنویت افزوده می‌شود و حتی به عنوان مکان و زمان معنوی از آنها نیز یاد می‌شود. این مسأله در اندیشه امام خامنه‌ای رحمته‌الله علیه نیز مورد توجه قرار گرفته است. به عنوان مثال حج موسم حج، فصل بهار معنویت است (امام خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران حج، ۱۳۸۸/۰۹/۰۵)، فرصت حج، فرصت ورود یک انسان در فضای بیکرانه‌ی معنویت است (امام خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران حج، ۱۳۸۷/۰۸/۱۵)، کعبه، رمز وحدت و عزت و نماد توحید و معنویت است (امام خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، پیام به کنگره عظیم حج ۱۳۸۹/۰۸/۲۴) نماز جمعه پایگاه معنویت است (امام خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران، ۱۳۸۶/۰۶/۲۳)

عناصر معنویت

در اندیشه الهی آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه عناصر معنویت نیز مورد توجه و برشماری قرار گرفته است. از جمله این موارد می‌توان به ایمان، حج، نماز، قرآن، روزه، ایثار، ذکر، اخلاص، توکل، یاد مرگ و... اشاره کرد. در زیر به تشریح برخی از این موارد پرداخته می‌شود:

ایمان عنصری از عناصر معنویت است. اصلی‌ترین عنصر اقتدار معنوی، ایمان است. (امام خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، بیانات، ۱۴/۰۷/۱۳۸۸). ایمان در قلب است (برخی موارد ایمان، شناخت با دل لحاظ شده است) (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴.ق: ۴۲۲؛ ابن بابویه قمی (شیخ صدوق)، ۱۳۶۲، ج: ۱، ۱۷۸)، برخی موارد راستی ایمان به راستی قلب بسته شده است (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶) و اصولاً باید گفت ایمان در قلب آدمی می‌روید (مجادله: ۲۲) و خود ایمان نیز معرفت قلبی است (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶)؛ همان قلبی که ابزار اتصال قلبی به خداست تا در پرتو این اتصال معنویت تحقق و تعالی یابد.

نماز مهم‌ترین عمل عبادی و آیات و روایات به فراوانی جایگاه ارزشمند و ارجمند و اثرگذار آن در زندگی انسانی سخن گفته‌اند. نماز به عنوان یک عنصر معنوی بیشترین و بهترین نوع ارتباط را می‌تواند با خدا به عنوان مدار و محور معنویت برقرار نماید. بهترین راه ارتباط با خدا، در درجه‌ی اول همین نمازی است که می‌خوانید. (امام خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، بیانات در مراسم جشن تکلیف دانش‌آموزان، ۱۳۹۵/۰۹/۲۳)

نماز برترین چیزی است که می‌تواند همه‌ی افراد جامعه‌ی مسلمان را به تهذیب اخلاقی و تعالی روحی و معنوی برساند. (امام خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، پیام به مناسبت گردهمایی سالیانه نماز، ۱۳۷۴/۰۶/۱۴) سلامت معنوی هر فرد وابسته به نماز است (امام خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، پیام به بیست و پنجمین اجلاس سراسری نماز، ۱۳۹۵/۰۹/۱۷) با این وجود نماز ضمن آنکه قالب و قواره

سخنگویی با خدا و اتصال با وی را فراهم می‌سازد و خود را به عنوان شاهراه ارتباطی با خداوند مطرح می‌کند لیکن قلب نیز در آن حضور فعال دارد و گویا با معنویت که اتصال قلبی با خدا در آن موضوعیت و محوریت دارد برابری و همراهی تام دارد. فلذا از ما خواسته شده که در حال نماز دلمان را به پیشگاه پروردگار ببریم؛ از دلمان حرف بزنیم، با دلمان حرف بزنیم.)
امام خامنه‌ای (عجله)، بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در هفدهمین اجلاس نماز، ۲۹/۰۸/۱۳۸۷ (

اگر نماز در درگاه خداوند، مقبول افتد، دیگر خدمات و زحمات نیز پذیرفته شده... اگر در جامعه‌ی اسلامی نماز در جایگاه شایسته‌ی خود قرار گیرد، همه‌ی تلاش‌های سازنده‌ی مادی و معنوی، راه خود را به سمت و سوی آرمان‌ها می‌گشاید و جامعه را به نقطه‌ی مطلوب آرمانی اسلام می‌رساند) امام خامنه‌ای (عجله)، پیام به بیست و یکمین اجلاس سراسری نماز، ۱۳۹۱/۰۶/۱۵)

عنصر معنوی دیگر روزه است. هدف از روزه‌ی ماه رمضان، بنا بر تصریح آیه‌ی قرآن، عبارت است از تقوا و افزایش این ذخیره‌ی معنوی در وجود انسان است. (امام خامنه‌ای (عجله)، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران، ۱۳۸۴/۰۷/۲۹) فرصت روزه‌داری برای خیلی فرصت باارزشی است؛ خیلی می‌تواند دل‌ها را نرم کند، به خشوع نزدیک کند تا بتوانید با خدا حرف بزنید) امام خامنه‌ای (عجله)، بیانات در دیدار خانواده‌های شهدا، ۱۳۹۵/۰۴/۰۵) برکاتی که روزه برای انسان دارد، به قدری این برکات از لحاظ معنوی و ایجاد نورانیت در دل انسان زیاد است که شاید بشود گفت بزرگ‌ترین برکات این ماه همین روزه است. (امام خامنه‌ای (عجله)، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران، ۱۳۸۶/۰۶/۲۳) روزه‌ی ماه رمضان، مایه‌ی تصفیه‌ی روح انسان و ایجاد زمینه‌ی طهارت قلبی روزه‌دار است) امام خامنه‌ای (عجله)، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران، ۱۳۸۴/۷/۲۹)

ذکر غذای روح است و آن را صیقل می‌دهد؛ ذکر در خدمت قلب برای رسیدن به خداست. با ذکر خدا دل اطمینان می‌یابد (رعد، ۲۸). امام علی (ع) در روایتی این گونه فرماید: مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ سَبَّحَهُ أَحْيَا اللَّهُ قَلْبَهُ وَ نَوَّرَ عَقْلَهُ وَ بُهَّجَ أَمْدَى، ۱۳۶۶: ۱۸۹) هر کس خداوند سبحان را یاد کند قلبش را زنده و عقل و جانش را نورانی می‌سازد. ذکر به‌عنوان یکی از عناصر معنویت، بهترین مدل و مرتبه آن قلبی شده است و هم جان مایه و حقیقت آن توجه به خداست و هم عالی‌ترین سطح آن در سطح و مدار قلب رخ می‌دهد که آن نیز خود ابزار معنویت برای اتصال به خدای متعال است. شیخ عباس قمی در کتاب شریف سفینه البحار می‌نویسد: بدان که اصل ذکر، ذکر قلبی است و سپس به ذکر زبانی هم ذکر گفته می‌شود یا از این باب که ذکر زبانی هم حقیقتاً ذکر است یا از این جهت که ذکر زبانی دلالت بر ذکر قلبی می‌کند در نتیجه اسم مدلول را بر آن نهاده‌اند، سپس استعمال ذکر بر ذکر زبانی زیاد شده تا آنجا که در حال حاضر وقتی که نام ذکر برده شود، ذکر زبانی به ذهن تبادر می‌کند. (قمی، ج ۱۴۱۶، ق، ج ۳: ۲۰۹).

حج یک سفر معنوی است. سفر إلى الله است با جسم و جان، سفر قلبی و روحی است. (امام خامنه‌ای (عجله)، بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران حج، ۱۳۸۷/۰۸/۱۶) چشمه‌ی جوشان فیض الهی است و حاجیان در اعمال و مناسک آنکده از صفا و معنویت، دل‌وجان را شستشویی به سزا می‌دهند) امام خامنه‌ای (عجله)، پیام به کنگره عظیم حج، ۱۳۹۲/۰۷/۱۹).

حج و قلب باهم ارتباط نزدیک دارند. حج اصلاً برای منقلب شدن است) امام خامنه‌ای (عجله)، بیانات در دیدار کارگزاران حج، ۱۳۷۰/۰۴/۲۳). حج با اعمال و مناسک خاص خود انقلابی در دل به پا می‌کند و او را برای اتصال به خدا و تمسک عینی و عملی به فرامین و دستورات الهی مهیا سازد. مقام معظم رهبری (عجله)، در این باره می‌فرمایند: «این هزاران دلی که از

اینجا احرام می‌بندند و به خانه‌ی خدا، به میعاد و میقات الهی می‌روند، تا منقلب، الهی و معنوی شوند و برگردند. دل‌ها از خانه‌ی خودشان احرام می‌بندند. دل‌های ذاکر و خاشع. درواقع قبل از میقات، دل‌ها مُحَرِّم‌ند. (امام خامنه‌ای دام‌عنه، بیانات در دیدار کارگزاران حج، ۱۶ / ۰۱ / ۱۳۷۴).

اعمال حج نیز به‌گونه‌ای است که قلب آدمی با آیات الهی آشنا می‌شود و دل و روح و باطن انسان حج‌گزار را تصفیه می‌کند، نورانی می‌کند، به خدا نزدیک می‌کند (امام خامنه‌ای دام‌عنه، بیانات در دیدار کارگزاران حج، ۱ / ۰۹ / ۱۳۸۵).
دعا، توسل، ایثار، توکل، اخلاص، ذکر، صبر، تلاوت و انس با قرآن، جهاد، زیارت قبور مقدسه و... از جمله عناصر دیگری هستند که در اندیشه الهی رهبر معظم انقلاب دام‌عنه یک عنوان عناصر معنویت مورد توجه قرار گرفته است و معنویت و معنویت‌افزایی را در پرتو توجه به این عناصر به تزیید و تعالی می‌رسد.

الگوهای معنویت

الگوهای معنویت با تعبیر مختلف در اندیشه رهبر معظم انقلاب دام‌عنه مورد توجه قرار گرفته است. ائمه اطهار علیهم‌السلام در صدر الگوهای معنوی قرار دارند. ایشان با اشاره به برخورداری حضرت زهرا³، از مقامات معنوی، مقامات ایشان را در شمار برترین‌ها می‌دانند: «مقامات معنوی فاطمه‌ی زهرا³ در شمار برترین مقامات معنوی آحاد معدودی از بشریت است. (امام خامنه‌ای دام‌عنه، بیانات در دیدار جمعی از بانوان برگزیده کشور، ۳۰ / ۰۱ / ۱۳۹۳).

امام حسین⁷ نیز از جمله الگوهایی است که رهبر معظم انقلاب اسلامی از آن به عنوان الگوهای معنویت یاد می‌کنند. در یک تعبیر «نور لایزال معنوی» را برای حضرت حسین بن علی⁷ به کار می‌برند تا منبعیت و محوریت وی در معنویت را نشان داده باشند:

هر یک از این مجالس توسل، از این حالات توسلی که شما دارید، یک اتصال و ارتباطی است با نور معنویت لایزال حسینی (علیه الصلاه و السلام). شمع خاموش دل خودمان را در این توسلات متصل می‌کنیم به مشعل نورانی فراگیر انوار حسینی؛ و دل‌هایتان را روشن می‌کنید. نام امام حسین، راه امام حسین، توجه به امام حسین، توسل به حسین بن علی سیدالشهدا (سلام الله علیه) راهگشا است. به معنای واقعی کلمه «حسین مصباح الهدی»؛ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۳۶: ۲۰۵) حسین چراغ هدایت است. این هدایت را شما در ضمیر خودتان، در باطن خودتان هم حس می‌کنید. (امام خامنه‌ای دام‌عنه، بیانات در دیدار جمعی از بانوان برگزیده کشور، ۱۵ / ۰۶ / ۱۴۰۲).

ایشان به الگوهای معنوی که در قرآن نیز به آنها اشاره شده است نیز اشاره می‌کنند و آسیه (همسر فرعون) و حضرت مریم³ به عنوان الگوهای معنوی از جنس زن اشاره می‌نمایند: در زمینه‌های معنوی، یک جاهایی بالخصوص و به دلیل خاصی، خدای متعال جنس زن را ترجیح داده؛ مثل... وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ (تحریم/۱۱) در قضیه‌ی حضرت موسی، انسان‌هایی هستند که در رابطه‌ی با موسی بخصوص نام برده شده‌اند و ذکر خاص شده‌اند؛ جناب هارون هست، حضرت خضر هست، آن رفیق و همراه حضرت موسی هست؛ چند نفر هستند که به طور خاص در قرآن از آنها یاد شده، اما در مورد هیچ کدامشان این تعبیر به کار نرفته که الگو است؛ «مَثَل» یعنی نمونه و الگو. خدای متعال برای همه‌ی

انسان‌های مؤمن دو زن را الگو قرار داده؛ یکی زن فرعون است، یکی حضرت مریم است: و مریم ابنت عمران الی احصنت فرجها (تحریم/۱۲). (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار اقشار مختلف بانوان، ۱۴۰۲/۱۰/۰۶)

عوامل و زمینه‌های معنویت

عوامل و زمینه‌های به پیدایش و تقویت معنویت و رفتار معنوی در انسان کمک می‌نماید. مقام معظم رهبری دامنه‌ای از دوری از گناه به عنوان مهم‌ترین زمینه‌ها، برای معنویت و اعتلای معنوی یاد کرده‌اند. ایشان در این باره می‌فرمایند: مهم‌ترین کار برای اعتلای معنوی و روحی، پرهیز از گناه است؛ این مهم‌ترین کار است. سعی کنید از گناه پرهیز کنید. گناه‌ها هم مختلفند... گناه‌ها را بشناسید، خودتان را مراقبت کنید. از گناه پرهیز کنید؛ این مهم‌ترین راه اعتلای معنوی است. (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۳/۰۴/۲۰)

انجام فرائض دینی عامل مهم دیگر در معنویت است. بلافاصله بعد از این [پرهیز از گناه]، انجام فرائض است؛ در میان فرائض هم از همه مهم‌تر نماز است؛ نماز اول وقت، با حضور قلب. نماز اول وقت، حتی المقدور نماز به جماعت، این چیزها را رعایت کنید، شما اعتلای روحی پیدا خواهید کرد، فرشته خواهید شد، از فرشته بالاتر خواهید شد؛ (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۳/۰۴/۲۰)

دعا نیز از عوامل و زمینه‌های تقویت معنویت است. در قرآن کریم و نیز روایات برای ایجاد پیوند با خدا در موارد فراوانی به دعا اشاره شده است. (غافر/۶۰؛ فرقان/۷۷؛ شوری/۲۶؛ بقره/۱۸۶؛ کلینی، ۱۴۰۷.ق، ج ۲، ص ۴۷۰-۴۶۸؛ نهج البلاغه، حکمت ۳۳۷؛ مجلسی، ۱۴۰۳.ق، ج ۹۰، ص ۳۰) دعا یک امکان و فرصت عالی برای اتصال با خداوند و تقویت معنویت و خودسازی است. (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۳/۰۴/۲۰)

دعا در عین این که دل انسان را با خدا متصل و جان آدمی را سرشار از صفا و معنویت می‌کند، فکر و ذهن او را هم هدایت می‌نماید. (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۲۹/۷/۱۳۷۷) هم‌چنین انس با دعا موجب تقویت بعد معرفتی انسان می‌شود: «اگر کسی اینها را بخواند و بفهمد، علاوه‌ی بر آن ارتباط قلبی و اتصالی که به ذات اقدس الهی و حضرت ربوبی پیدا می‌کند، یک مبلغ عظیمی از معارف را هم از این دعاها فرا می‌گیرد. (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۲۱/۷/۱۳۸۵)

جوانی نیز یکی از عوامل و زمینه‌های معنویت است. خاصیت جوانی دل‌پاکی و آمادگی اوست و این ظرفیت و زمینه را برای اتصال با خدا فراهم می‌سازد. مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید: جوان خاصیتش این است. دلتان پاکیزه است. یعنی شما الان دل و جان و روح آماده‌ی دارید، (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار دانشجویان در یازدهمین روز ماه رمضان، ۱۳۸۹/۰۵/۳۱)؛ شما دلتان زود نرم می‌شود، زود نورانی می‌شود، اشکتان زود جاری می‌شود، ارتباطتان با خدا زود برقرار می‌شود (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار دانشجویان، ۱۳۹۵/۰۴/۱۲)

شهادا مایه‌ی رونق حیات معنوی در کشورند. (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، بیانات در دیدار دست‌اندرکاران کنگره بزرگداشت شهدای استان قزوین ۱۳۹۷/۰۸/۱۴)، پیکر مطهر و معطر شهیدان هر جا آرام گیرد، یاد مبارک و آرام‌بخش و بهجت‌انگیز خود را در فضا می‌پراکند و صفا و معنویت می‌آفریند. (امام خامنه‌ای دامنه‌ای، پیام به مراسم تشییع و تدفین شهدا در دانشگاه شاهد، ۱۳۸۹/۰۷/۱۲)

قوام حیات معنوی انسان به تذکر و توسل و خشوع و ذکر است که در مساجد الهی، در جایگاه‌های عبادت، برای انسان فراهم است، مخصوصاً آن مراکز و مساجدی که اثری و نشانه‌ای از اولیاءالله در آنها هست. جایی که انسان می‌داند یا ظناً به این دارد که مورد توجه اولیای الهی است، طبعاً معنویت آن مکان بیشتر است (امام خامنه‌ای دامنه‌السلام، بیانات در جمع خدمتگزاران مسجد مقدس جمکران ۱۳۸۹/۰۸/۰۶).

همه‌ی ارزش‌های معنوی را می‌توان از درون کانون گرم خانواده بیرون کشید و معنویات را در سطح جامعه گستراند (امام خامنه‌ای دامنه‌السلام، بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم ۱۳۸۴/۰۳/۲۵).

برپایی مجالس سوگواری اهل بیت علیهم‌السلام به خصوص عزاداری برای امام حسین ۷ نیز از عوامل و زمینه‌های معنویت‌افزایی است.

خودسازی خیلی مهم است؛ هم در ابعاد فردی، هم در ابعاد جمعی؛ چراکه این کمک می‌کند به شما که از لغزشگاه‌ها راحت عبور کنید، به سلامت عبور کنید. لغزشگاه‌هایی وجود دارد؛ ترس، یک لغزشگاه است، تردید، یک لغزشگاه است، احساس ضعف، یک لغزشگاه است، انگیزه‌های ناسالم، یک لغزشگاه است (امام خامنه‌ای دامنه‌السلام، بیانات در ارتباط تصویری با نمایندگان تشکل‌های دانشجویان، ۱۳۹۹/۲/۲۸).

نتیجه‌گیری

در اندیشه امام خامنه‌ای دامنه‌السلام معنویت به عنوان یک عنصر مهم و ارزشمند و اثرگذار مورد توجه و تشریح قرار گرفته و ابعاد وجودی آن نظر را تبیین نموده است. ایشان با خوانشی اسلامی از معنویت، آن را در اتصال قلبی با خدا و برجسته‌سازی ارزش‌های معنوی تعریف نموده و اوصاف فرازمند و عمیقی و پرمعنایی را برای آن بیان داشته است. در اندیشه ایشان معنویت با مفاهیم مختلفی نظیر دین، اسلام، ایمان، تقوا، اخلاق، عرفان، عدالت، سیاست، روح، وجدان، خودسازی، عقلانیت و... هم‌نشین شده است که هریک در نوع خود سطح نقش‌آفرینی و اثرگذاری گسترده معنویت را تداعی می‌سازد. معنویت اگرچه در برخی مکان‌ها و زمان بواسطه برخی عوامل و عناصر از شدت و ضعف برخوردار است لیکن محدود به مکان و زمان خاصی نیست. معنویت کارکردهای متعدد و متنوعی دارد که از جمله می‌توان به جهت‌دهندگی، هدایت‌گری، موفقیت، افتخار، عزت‌یابی، جلوگیری از لغزش و گمراهی اشاره کرد. معنویت دارای عناصری است که از جمله می‌توان به ایمان، حج، نماز، روزه، ذکر و... اشاره کرد. الگوهای معنویت در اندیشه امام خامنه‌ای مورد برشماری قرار گرفته است که از جمله می‌توان مواردی نظیر ائمه اطهار علیهم‌السلام، آسیه، حضرت مریم ۳، امام خمینی مدظله‌العالی، شهدا را برشماری کرد و دوری از گناه، انجام فرائض دینی، دعا، جوانی، شهدا، تذکر، توسل، خشوع، خانواده، برپایی مجالس اهل بیت علیهم‌السلام، خودسازی نیز از جمله عوامل و زمینه‌های معنویت است که در اندیشه معظم له مورد توجه قرار گرفته است. این معنویت با مشخصه‌های ممتاز پیش‌گفته می‌تواند به عنوان یک نمونه اصیل و اسلامی از معنویت مورد توجه و عنایت قرار گیرد.

• قرآن کریم

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، *تحف العقول*، تصحیح علی اکبر غفاری، چاپ دوم، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴.ق.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، *الخصال*، تصحیح علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲.
۳. امید مسعود، «جستاری در سپهر عقلانی پروژه معنویت»، علامه، ش ۵، بهار ۱۳۸۴، ص ۱۷۷-۱۹۶.
۴. الهامی نیا، علی اصغر، *معنویت اسلامی (چیستی، چرایی و چگونگی)*، قم، زمزم هدایت، ۱۳۹۴.
۵. آمدی، عبدالواحد، *تصنیف غررالحکم ودرر الکلم*، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶.
۶. خامنه ای، سیدعلی. بیانات. دسترسی در.....
۷. دهخدا، علی اکبر، *لغت نامه دهخدا*، چ دوم، تهران، دانشگاه تهران، مؤسسه لغت نامه، ۱۳۷۷.
۸. رودگر، محمد جواد، «کارکردهای معنویت در عرصه های اجتماعی از دیدگاه مقام معظم رهبری»، مطالعات معنوی، زمستان ۱۳۹۲ - شماره ۱۰، صص ۸۶-۵۹.
۹. سیدرضی، ابوالحسن علی بن حسین، *نهج البلاغه*، قم، هجرت، بی تا.
۱۰. شاکرنژاد احمد، «معنویت از دیدگاه آیت الله العظمی سیدعلی خامنه ای دامنه»، فصلنامه ره توشه، دوره ۴، شماره ۱۴، تیر ۱۴۰۲، صفحه ۳۵-۴۴.
۱۱. شاکرنژاد احمد، «تحلیل گونه های معنویت گرایی بر اساس بیانات آیت الله سید علی خامنه ای دامنه»، نشریه مطالعات معنوی، شماره ۲۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۸، ص ۱۶۶ - ۱۴۲.
۱۲. شیخ حر عاملی، محمدبن حسن، *وسائل الشیعه*، قم، موسسه آل البيت ع، ۱۴۰۹.ق، ج ۱۵، ص ۱۸۸.
۱۳. صفائی عبدالحسین و دیگران، «کلان روندهای معنویت و اخلاق در گام دوم انقلاب اسلامی از منظر امام خامنه ای دامنه»، دوره ۲۱، شماره پیاپی ۹۴، زمستان ۱۴۰۲، صفحه ۲۷-۵۲.
۱۴. کلینی، محمدبن یعقوب، *الکافی*، تصحیح نجم الدین آملی، تعلیق علی اکبر غفاری، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷.ق.
۱۵. مجلسی، محمدباقر، *بحار الانوار*، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳.ق.
۱۶. محمدزاده مهدی، «تعمیق معنویت در بیانیه گام دوم انقلاب»، نشریه پژوهش های انقلاب اسلامی، دوره ۱۰، شماره ۳۹ (زمستان ۱۴۰۰)، صص ۷۱-۵۷.
۱۷. مطهری، مرتضی، *مجموعه آثار*، تهران، صدرا، بی تا.
۱۸. موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، اخلاق و معنویت از دیدگاه مقام معظم رهبری دامنه، تهران، موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ۱۳۸۰.
۱۹. موسوی سیدهادی و دیگران، «ماهیت و نقش معنویت در تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت الله خامنه ای دامنه»، دوره ۶، شماره ۲ - شماره پیاپی ۱۲، مهر ۱۴۰۲، صفحه ۳۱۵-۳۳۹.